

Отримано: 13 лютого 2018 р.

Прорецензовано: 7 березня 2018 р.

Прийнято до друку: 19 березня 2018 р.

e-mail: ihonta@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-1(69)/1-114-117

Гонта І. А. Метафорично-асоціативні паралелі у формуванні сленгової лексики англійської, української та російської мов. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1(69), ч. 1, березень. С. 114–117.

УДК: 81-115'373.612.2'276.2=111=161.2=161.1

Гонта Ігор Анатолійович,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

МЕТАФОРИЧНО-АСОЦІАТИВНІ ПАРАЛЕЛІ У ФОРМУВАННІ СУБСТАНДАРТНОЇ ЛЕКСИКИ ТА ФРАЗЕОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ

Статтю присвячено аналізу лексичних та фразеологічних одиниць в українському, російському та англійському мовному субстандарті, що мають в своїй семантичній формі схожі або ідентичні метафоричні асоціативні паралелі. Пропонується класифікація таких лексичних та фразеологічних одиниць за лексикосемантичними групами.

Ключові слова: мовний субстандарт, лексико-семантична група, метафорично-асоціативна паралель.

Гонта Игорь Анатольевич,

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев

МЕТАФОРИЧЕСКО-АССОЦИАТИВНЫЕ ПАРАЛЛЕЛИ В СУБСТАНДАРТНОЙ ЛЕКСИКЕ И ФРАЗЕОЛОГИИ АНГЛИЙСКОГО, УКРАИНСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ

Статья посвящена анализу лексических и фразеологических единиц в украинском, русском и английском языковом субстандарте, которые имеют в своей семантической форме общие метафорические ассоциативные связи. Предлагается классификация таких лексических и фразеологических единиц по лексико-семантическим группам.

Ключевые слова: языковой субстрат, лексико-семантическая группа, метафорическо-ассоциативная параллель.

Ihor Honta,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

METAPHORIC ASSOCIATIVE PARALLELS IN SUBSTANDARD VOCABULARY AND PHRASEOLOGY OF ENGLISH, UKRAINIAN AND RUSSIAN LANGUAGES

The article is devoted to the analysis of words and phraseological units in the Ukrainian, Russian and English substandard, which have similar or even identical metaphoric associated parallels in their semantic structure. The significance of language substandard, in particular slang, from the communicative aspect is emphasized. On the other hand the importance of complete understanding and proper translation on all levels of intercultural communication is underlined. Classification of such words and phrases according to the lexico-semantic groups is suggested. Numerous examples of parallel word and phrase formation in substandard English, Ukrainian and Russian languages are provided with the analysis and description of similar and identical metaphorical associations in them. Moreover, such examples are provided for nouns, adjectives, verbs and phraseological units. The causes of the existence of the phenomenon of parallel metaphoric associative parallels are described.

Key words: language substandard, lexico-semantic group, metaphoric associative parallel.

Людство живе в умовах незворотної та зростаючої глобалізації на всіх рівнях міжнаціональної взаємодії. В цих умовах важливе місце займає адекватне міжкультурне спілкування, що включає говоріння та розуміння іноземних мов, при цьому розуміння іноземних мов має відбуватися на всіх рівнях, включаючи субстандартну, особливо сленгову лексику, яка займає 10% вокабуляру середньостатистичного американця [13].

Будь-яка конкретна національна культура зумовлює модель національної поведінки, яка, в свою чергу, впливає на мовленнєву поведінку носіїв певної мови. Яскравим підтвердженням цього може слугувати сленг, який часто стає лінгвістичним засобом збереження екстралінгвістичних реалій, що відображають національну специфіку певного народу. Роль сленгу є величезною, він є найбільш динамічним та найрухомішим пластом мови і постійно поповнює лексичний та фразеологічний арсенал стандартної мови. Проте існує маса якщо не еквівалентних, то дуже спільних метафор, які виникають паралельно в різних мовах незалежно одна від одної та мають однаково або дуже схоже метафорично-асоціативне значення.

Об'єктом нашого дослідження є метафорично-асоціативні паралелі лексем та фразеологічних одиниць субстандарту англійської та української і російської мов, тобто слова та фрази зі схожим або ідентичним метафоричним образом. **Предметом** дослідження є особливості їхньої зовнішньої та внутрішньої форми, їх словотвірні особливості. **Метою** дослідження є встановлення їхніх якісних словотвірних, семантичних та структурних характеристик в англійському, українському та російському субстандартах на лексичному та фразеологічному рівнях. **Матеріалом** дослідження є мовні одиниці, що належать до мовного субстандарту та були дібрані зі словників англійського, українського, російського субстандарту [9; 11; 12]. Задля структуризації таких мовних одиниць доцільним є їх виокремлення в лексико-семантичні групи.

Метафора є потужним засобом утворення як нових слів, так і нових значень уже існуючих слів. Причиною застосування метафори у словотворі є прагнення до економії мовних засобів. Метафоричне переносне значення не лише називає, але й описує та характеризує предмет через його подібність або зв'язок із іншим предметом. Метафорично переосмислені мовні одиниці є інформаційно насиченими, здатними характеризувати складні поняття, при цьому мають яскраве експресивне забарвлення, зумовлене розширеною роллю конотативного компонента в їх значенні. Така експресивність робить нове сло-воутворення яскравим, таким, що привертає увагу комунікантів. Поступово конотативне значення займає менш виражений

характер за умови, якщо мовна одиниця входить у мовний узус (починає регулярно вживатися). Метафорично утворена мовна одиниця спочатку вживається у певному пласті мови (сленг, жаргон і т.д.), іноді вона стає загальноновживаною, тобто виходить за рамки сленгового вокабулярного пласту.

Такі метафорично-асоціативні паралелі в генетично віддалених мовах лише іноді були в центрі уваги лінгвістичних досліджень [3; 4] і не зазнали належної комплексної уваги з боку лінгвістів з компаративного ракурсу. Саме це й визначає **актуальність** дослідження. Часто метафоричний образ відрізняється в деяких деталях, проте асоціативний напрямок є близьким.

Українська та російська мови досліджуються разом з екстралінгвістичних причин спільності мовного простору української та російської мов в Україні. Спільність мовного простору існує в Україні протягом сторіч, що спричиняє мовні інтерференції, як взаємний вплив носіїв української та російської мов на фонетичному, морфологічному, лексичному та фразеологічному рівнях. Така ситуація підсилюється також такими явищами, як білінгвізм українців, що має місце у всіх сферах людської діяльності. Білінгвізм базується на мовно-психологічному конформізмі українців – явищі, за якого українці іноді мимовільно переходять з української мови на російську в комунікативних умовах. Іншою лінгвістичною причиною білінгвізму є спорідненість української та російської мов, що спостерігається на всіх мовних рівнях і дозволяє українцям дуже швидко опанувати російську мову. Екстралінгвістичними причинами створення позиції російської мови і, як наслідок є те, що міста в Україні протягом значного часу були переважно місцями компактного проживання національних меншин, серед них і росіян. Переселяючись у міста, українцям було зручно користуватися мовою більшості населення. Слід вказати і на відсутність цілеспрямованої політики українізації населення протягом майже всього часу незалежності України, особливо на Сході та Півдні держави. Всі ці умови зміцнили білінгвальну ситуацію в країні, за якої взаємні запозичення з російського сленгу в українській та навпаки є явищем незворотнім [4; 5]. В умовах білінгвізму виникають так звані семантико-фонетичні лексеми-дублети, кореляційні мовні одиниці, напрям походження яких неможливо відслідкувати, тобто неможливо визначити яка мова стає базою продукування певних сленгізмів, а яка – реципієнтом, тобто мовою, що запозичує.

Як відомо метафора часто слугує основою лексико-семантичного словотвору, причинами чого є економія мовних засобів, прагнення до створення насиченого образу, це особливо стосується сленгової лексики, де створення яскравих образів є особливо поширеним явищем, екстралінгвістичними причинами створення метафор у сленгу можуть бути і бажання виділитись гумором, дотепністю, іншими якостями, з іншого боку це може бути і шифрувальна функція, за допомогою якої учасники певної соціальної групи бажують приховати певну інформацію в межах своєї спільноти.

Особливо яскравими є ті метафори, що виникають на базі дуже складної подібності, на базі абсолютно нестандартної відповідності. Такі метафори сприяють виникненню синергії, тобто здатності метафори створювати психологічний «резонанс» між «буквальним значенням» та значенням переосмисленим за рахунок контрасту, що може викликати емоційний ефект, що нагадує за потужністю шок від електричного розряду [8, с. 26].

Метафоричне переосмислення безперечно займає центральне й найголовніше місце у сленговому словотворі, тут навіть можна спостерігати ряд аналогій в різних мовах: *дорога – шрам на венах від ін'єкцій наркотиків* (пор. ам. сл. *mainline* – *серединна вена*); *кішка – гуляца жінка* (пор. ам. сл. *cat* – 1. *проститутка*, 2. *недоброзичлива жінка*); *курка – 1. дівчина або молода жінка* (пор. ам.сл. – *hen* – *жінка, особ.*, *та, що пліткує, chick*); *лось, бик – великий масивний чоловік* (пор. ам. сл. *stag* – *чоловік або хловець*) і т.д. В цих метафорично вмотивованих лексемах відбувається смислове порівняння людей з певними тваринами на базі спільності їх характеристик. Ці порівняння збігаються в різних мовах, що пояснюється однаковим осмисленням та порівнянням їхніх характеристик (поведінка, розмір та ін.). Проте такі метафоричні аналогії, що уможливають переклад сленгізмів при збереженні (частковому збереженні) метафоричного образу, є досить рідкісним явищем, оскільки: 1) народження сленгізму відбувається на рівні мовленнєвої творчості індивіда, і лише найяскравіші з цих okazіоналізмів починають використовуватися регулярно і з часом закріплюються в мовному узусі настільки часто, що фіксуються словниками; 2) екстралінгвістична картина мовного соціуму в різних країнах лише умовно, а часом й зовсім не збігається; 3) когнітивне осмислення та характеризування порівнюваних компонентів також часто знізняється.

Тим не менш, робота з лексикографічними джерелами дала змогу знайти значну кількість субстандартних лексем та фразеологізмів, що мають подібні метафоричні асоціації в основі своїх найменувань. Найсуттєвішу групу таких лексем складають іменники, як центральний пласт в будь-якій мовній системі.

Серед сленгових лексем англійської, української та російської мов з подібним метафоричним образом виділяються певні лексико-семантичні групи (ЛСГ), за якими розуміємо значну кількість слів, що об'єднані базовим семантичним компонентом, який позначає клас предметів, ознак, процесів, відносин і т.д. [1, с. 334]. З метою класифікації досліджуваних мовних одиниць ми намагаємося виокремити їх в певні лексико-семантичні групи (ЛСГ). Звичайно мовні одиниці входять до певної ЛСГ за своїм конотативним значенням. При цьому розглядається ЛСГ у трьох мовах.

ЛСГ на позначення людини та певних її характеристик. Це, наприклад, лексеми на позначення людини щодо її певної статі: *курка – 1. дівчина або молода жінка* (пор. ам.сл. – *hen* – *жінка, особливо та, що пліткує*; *chick*); *лось, бик – великий масивний чоловік* (пор. ам. сл. – *stag* – *чоловік або хловець*); *батон* (дівчина) – *cookie, bun, cheese cake*.

Окрім цього чітко виділяються ЛСГ на позначення людини з певними, як правило, негативними характеристиками: *bulshit-artist – армист* (балабол); *witch – відьма* (сварлива, зла жінка); *barker – барбос* (зла та груба людина); *hat-rack, clothes-pole – вишалка* (худя людина); *gorilla, горула* (груба та неотесана людина); *son of bitch – сучий син*; *nit – вошь* (жалягодна людина) *hussy* (від слова *husky*) (у значенні 1. *housewife*, 2. *slut*) – пор. *жучка* (1. жінка легкої поведінки, 2. жінка, що живе зі злочинцем); *viper – змей, змія, гадюка* (підступна, хитра людина); *зверюга – beast*. В лексемах метафоричні асоціації базуються на порівнянні людини та рептилій, тварин, що мають спільні традиційно негативні (частково стереотипно негативні) характеристики поведінки. Інші приклади: *дуролом* (тупа і дурна людина) – *hammer-head*.

ЛСГ на позначення діяльності людей: *авторитет* (злодійський жаргон) – *governor, baron*; *moth – ночная бабочка* (повія); *broker – банкір* (наркодлер); *duke, king – барун* (начальник тюрми); *ass-kicker, bouncer – вишибала*; *tooth-yanker – зубодер* (дантист) У цьому випадку паралельно з метафорою спостерігаємо метонімічну асоціацію. Також *Гравер* (фальшивомонетник) – *designer*.

Одну з ЛСГ складають метафоричні лексеми на позначення частин тіла. Так, голова часто асоціюється з горіхами та фруктами, дахом та горищем: *pine-apple, coco-nut, nut – арбуз (голова); dome, attic, chrome-dome – кумпол, башня, чердак (голова)*. Інші лексеми цієї ЛСГ: *banana – банан; tool, equipment, gadgets – агрегат, апарат (чоловічий статевий орган)*; також в цьому ж значенні: *гадюка – crotch cobra; друкжок – little brother*.

ЛСГ на позначення людських стосунків: *wiggig – вбубчка, рос. встпенка (догана); twist, kink – вибрик (несподіваний та негативний вчинок); on the market – на виданні*.

ЛСГ на позначення артефактів: *зебра – zebra crossing (розмітка на вулицях для переходу пасажирів); greenbacks – зелень (долари США); гамнодави, говнодави (взуття (як правило низької якості) великого розміру) – shit-kickers; злилушка (дешеве червоне вино низької якості) – rotgut; гвоздики (дешеві низькосортні сигарети) – coffin nails*. В останньому прикладі значення англійської лексеми-композиції *coffin nails* базується на основі метафоричного переносу, в основі якого семи форми та функціональності. Сигарети асоціюються з цвяхами не лише через форму (тонкі цвяхи – тонкі сигарети). Ономасіологічний комплекс композиції «*coffin nails*» імпліцитно вказує на шкідливість куріння та потенційні наслідки куріння. В російській корелятивній лексемі «*гвоздики*» спостерігається в першу чергу метафоризація на основі сем форми.

ЛСГ на позначення діяльності та локальності людей, зокрема наркоманів: *snake-ranch – гадючник, гадючник (притон наркоманів); також nest of vipers (зборище або постійне місце перебування поганих людей, кримінальних елементів); гостиниця, готель (в'язниця) – cross-bar hotel; говорильня (збори, нарада) – talking-shop*. В останньому прикладі метафора спостерігається лише в англійському слові-композиції, де вона зосереджена у другому компоненті – ономасіологічній базі слова, в той час, як значення першого компонента (ономасіологічної ознаки) виражене метонімією – смислового переносу за сумісністю. Російська лексема «*говорильня*» не є композицією за структурою, а за семантикою є метонімією.

ЛСГ на позначення сексуальних стосунків та відповідних атрибутів: *scambag – спермозбирач; jacket – бронезилет (презерватив)*.

ЛСГ на позначення предметів певної діяльності людини (зокрема військової, кримінальної): *equalizer – балалайка (револьвер)*. В утворенні даних лексем домінують функцією є функція шифрування (приховування) інформації. Інший приклад: *пельсин – pineapple (граната)*. Порівняння базується на семантичній асоціації, що базується на основі форми, розміру, зовнішнього вигляду.

Подібні асоціації можуть спостерігатися і в утворенні дієслів та фразеологізмів: *забрюхатеть – get a belly-bumper (завагітніти)*. В цьому прикладі спостерігаємо смислову асоціацію на лексико-фразеологічному рівні: дієслово – фразеологізм, при цьому значення російського слова є метонімією, в той час як англійський фразеологізм є метонімією та метафорою одночасно.

Наведемо приклади на рівні лексико-граматичного класу дієслів: *гризти; глодати (не давати спокою комусь через щось) – to gnaw smb.; ковтати, глотати (швидко читати) – to devour (books); доволокти, дотягнути (донести щось кудись) – to drag smth. somewhere*.

Лексеми-прикметники, що мають спільні метафоричні асоціації, трапляються в менш кількісному вимірі, що типово і для інших прикметників: *зазаваний – gassed (п'яний); заячий – rabbit-hearted (боязливий); hot – знойний, гарячий (сексуальний, пристрасний); thick-skinned – товстошкірий, толстокожий (нечутливий, грубий); готовый, готовый (мертвий) – finished; дешевый, дешевый (пустий, дріб'язковий) – cheap; дуракоупорный (неломуючийся, застрахований от ошибок) – idiot-proof*. В останньому прикладі корелятивна пара «російська лексема – англійська лексема» є наглядним прикладом російської та англійської композит та їх характерних рис: російська композита «*дуракоупорный*» містить поєднуючу голосну «о» (що є типовим також для українських композит), тоді як *idiot-proof* є типовою англійською композицією, структура якої включає два компонента, поєднані дефісом, що функціонують в такому ж семантико-структурному вигляді, коли є простими лексемами. Об'єднуючим є графічний критерій у вигляді тире, що втім не завжди є принциповим та необхідним для утворення та повноцінного функціонування композит англійської мови.

Схожість метафоричних асоціацій продукує подібні фразеологічні вирази зі спільними та подібними метафоричними асоціаціями: *загрэбать деньги – to rake in money (отримувати великі кошти); винтиков не хватает – to have a cylinder missing; to have an ace up one's sleeve – мати козир про запас; дойна корова (місце, або людина, яка приносить великі прибутки) – cash-cow; не всі дома (не сповна розуму) – to have apartments to let; горбатиться; спину гнути (важко працювати) – to break one's back; хлебнуть горя – to drink a full cup of sorrow; гладити по голові (бити по голові) – to comb one's hair; взяти когось за горло (змушувати когось до чогось) – to be on someone's neck about smth.; разуй глаза, разуй очи – take the blinkers off*. Демонстративним прикладом англійської та російської фразеологічної одиниці та їх повної тотожності за структурою та метафоричною семантикою є наступні кореляти: *с первого гвоздя (з самого початку) – since the first nail*.

Очевидно культурно-лінгвістичний феномен метафорично-асоціативних паралелей у генетично віддалених мовних системах пояснюється схожістю або тотожністю певних рис екстралінгвістичних реалій (об'єктів, рис та характеристик) та спільним напрямком когнітивних процесів носіїв цих мов. Першою умовою цього є наявність цих об'єктів, дій та характеристик у відповідних країнах.

З іншого боку, лексико-семантичні групи є важливими для виявлення лінгвістичних основ міжкультурної комунікації, оскільки семантичне поле та семантична група є головними структурами, що організують тезаурус мови. Таким чином, спільні та подібні метафори та метафоричні асоціації є елементами, що також слугують своєрідним яскравим, синергетичним зв'язком у процесі міжкультурної комунікації, і на відміну від мовних одиниць з різними метафоричними асоціаціями, лексеми з аналогічними або подібними асоціативними зв'язками є легшими у процесі їх осмислення та розуміння, що полегшує процес міжкультурної комунікації. Порівняйте метафори, що не мають подібних метафоричних асоціацій в різних мовах: *lady-killer – серцеїд; ace of spades – дуже чорний афроамериканець; Вахата-тата – товста афроамериканка* etc. Не знаючи значення таких мовних одиниць, можна не зрозуміти повністю зміст речення, а іноді і всього тексту.

Підсумовуючи все, можна стверджувати про присутність у мовному просторі різних народів та носіїв різних мов метафор, що мають схожий, а іноді еквівалентний асоціативний напрямок метафоричного мислення, що у свою чергу вказує на схожі та різні риси світу реалій та на спільний напрямком когнітивних процесів у його пізнання. Спільність напрямку

когнітивних процесів, що призводять до появи метафор зі схожими і тотожними асоціаціями завжди мали і мають місце як за умов культурної, ділової взаємодії представників народів, так і умов за відсутності таких взаємодій. Значна кількість цих одиниць дозволяє виокремлювати їх в спільні ЛСГ. Існування мовних одиниць зі спільними метафоричними асоціаціями в англійській, українській та російській мовах, зокрема в їх мовних субстандартах, є позитивним явищем, оскільки суттєво спрощує процеси декодування та розуміння між носіями різних мов.

Перспективами цього дослідження є подальше більш детальне виокремлення таких мовних одиниць в ЛСГ та ЛСП за для їх класифікації, адекватного розуміння та перекладу.

Література:

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов.– М: Наука, 2004. – С. 334.
2. Белова А.Д. Лексична семантика і міжкультурні стереотипи / А.Д. Белова // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. Наук. іл. – №7. – К.: Київський іло. Ун-т ім. Тараса Шевченка, 2003. – С. 43-54.
3. Гонта І.А. Композита-метафора в англійській та українській мовах / І.А. Гонта. Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острого: Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія». – Вип. 30. – 2012. – С. 20-23.
4. Гонта І.А. Щодо проблеми перекладу американського сленгу українською та російською мовами / І.А. Гонта // Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Соціокультурні та етнолінгвістичні проблеми галузевого перекладу в парадигмі Євроінтеграції. Київ: НАУ-друк, 2009. – С. 51– 55.
5. Гонта І.А. Сленг як засіб відображення національно-культурних рис народів/ І.А. Гонта // Матеріали п'ятої міжнародної наукової конференції «Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу». Харків: Харківський ун-т ім. Каразіна, 2009. – С. 45 – 47.
6. Дьяченко Л.М., Щетинин Л.М. О роли вторичных номинативных процессов в развитии словарного состава языка /Л.М. Дьяченко, Л.М. Щетинин // Вторичная номинация в современном английском языке. – Пятигорск, 1987.
7. Святюк Ю.В. Семантика і функціонування етнономінацій в сучасній англійській мові: Автореф. філол. наук: 10.02.04 / Ю.В. Святюк; Інститут лінгвістики РАН. – Донецьк, 2005. – 20 с.
8. Телия В.Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция // Метафора в языке и тексте. – М.: Прогресс, 1988. – С. 26-52.

Використані джерела матеріалу дослідження:

9. Квеселевич Д.И. Русско-английский словарь ненормативной лексики / Д.И. Квеселевич. – М.: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 1120 с.
10. Thesaurus of American Slang / Ed. by L.Chapman – London and Glasgow: Collins, 1990. – 489 p.
11. Пиркало С. Перший словник українського молодіжного сленгу / За ред. Ю.Мосенкіса. – К.: АТ «ВПОЛЬ», 1998. – 350 с.
12. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови / Леся Ставицька. – К.: Критика, 2003. – 336 с.
13. Dictionary of American Slang, Harold Wentworth and Stuart B.Flexner, Harper and Row, New York, 1975.
14. NDAS – NTC's Dictionary of American Slang, Richard A. Spears. National Textbook Company, USA, 1991.